

Vladimir BAZALA

Godine 1879. izdala je JAZU djelo »Imenik bilja« od Bogoslava Šuleka. U predgovoru, u poglavlju »pomagala«, Šulek je savjesno naveo sve rukopise i knjige, iz kojih je crpio podatke za to svoje djelo i autore, koji su mu ustupili, pozajmili ili (možda) poklonili dotična »pomagala«. Velikii broj rukopisa mu je ustupio ili pozajmio ljekarnik ljekarne Male braće, Franjevaca u Dubrovniku Ivan Evandelist Kuzmić, koji se i sam bavio sabiranjem imena bilja i sastavio jedan »imenik bilja«, a imao je na raspolaganju i velik broj drugih rukopisa iz knjižnice i arhiva Franjevačkog samostana u Dubrovniku. Šulek ga spominje na strani XVI predgovora svoga »Imenika bilja« ovim riječima: »Časni O. Ivan Kuzmić, ljekarnik samostana Franjevaca u Dubrovniku, starac od 80 godina, sabirao je od mladosti iz starih ljekarušah i iz ustiju naroda hrvatska imena ljekovitih bilja i nabrao toga čitavu knjigu (50 listovah u 4) koju mi na molbu akademika S. Brusine uzajmi...«. Prema oznaci »uzajmi« moglo bi se zaključiti da je Kuzmić taj svoj imenik bilja samo pozajmio, a Šulek pozajmicu nakon upotrebe vratio, ali o tome nema nikakvih podataka. To tim manje što toga rukopisa, kao i mnogih drugih koje je Kuzmić Šuleku pozajmio, danas više nema u knjižnici i arhivu Franjevačkog samostana u Dubrovniku.

1. Prema Šulekovoju oznaci »Matt.« na strani XVI i XVII predgovora, koja glasi: »Mattei... osim drugih rukopisa ostavio... nakon sebe vrlo znameniti biljarski imenik... koji zapade pohvaljenoga (to znači onoga koga treba sa pohvalom spominjati, op. m.) O. I. Kuzmića, te mi ga uzajmi«, — izlazi da je Šulek dobio na posudbu i rukopis Ivana Marije Matijaševića-Mattei (1714—1791) *Erbario italiano-illirico cioe di erbe, frutti, alberi e di acuni altri semplici alla medicina appartenenti, raccolti da varii testi*. Taj rukopis ne spominje Mijo Brlek u svom djelu »Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku« (knjiga I, Zagreb, JAZU 1952), pa je vjerojatno da je Šulek i njega dobio na posudbu, ali nije vratio.

2. Nejasno je pitanje rukopisa, koji Brlek spominje pod brojem 286 na strani 687—8 svoga popisa. Radi se o talijansko-hrvatskom imeniku bilja nepoznata pisca koji je možda nekoć prije bio u dominikanskom samostanu, gdje ga je upotrebljavao Vital de Santi, čije je ime napisano na rukopisu. Brlek tvrdi, da Bogoslav Šulek u svom djelu »Imenik bilja

u predgovoru na strani XVIII tvrdi da ga je sastavio Giuseppe Missiroli godine 1775. ali se Brlek sa tom Šulekovom tvrdnjom ne slaže. U stvari Šulek na strani XVIII predgovora zaista kaže: »Giuseppe Missiroli pobilježio je prije sto godina (1775) do 600 hrvatskih imena bilja, ponajviše ljekovita, valjda jih je ispisao iz starih ljekarušah i biljarušah...«. Ne kaže da ga je svojedobno dobio na posudbu, ali to sljedi iz bilješke pod oznakom »Kuz(mić)« na strani XVI njegova predgovora. Ako se dakle radi o jednom te istom rukopisu, koji se i sada nalazi u knjižnici Franjevačkog samostana u Dubrovniku, onda je vjerojatno da ga je Šulek dobio na posudbu i vratio nakon što je iz njega povadio potrebne podatke. Ali je moguće da je Šulek dobio samo prijepis toga rukopisa. To slijedi iz činjenice da ga ne pripisuje Vitalu de Santi, čije je ime napisano na originalu, jer valjda to ime nije bilo prepisano na prijepisu, pa taj rukopis Šulek pripisuje Missiroliju. Ali nije isključeno da se radi o dva rukopisa: jedan se nalazi u knjižnici Franjevačkog samostana u Dubrovniku, spominje ga Brlek pod brojem 286 na strani 687—8 svoga djela i tvrdi da potiče od »nepoznata pisca« (upotrebljavao ga je dominikanac Vital de Santi, kako je označeno na rukopisu), a koji Šulek uopće ne pozna, nije ga ni dobio na posudbu pa ga ni ne spominje među svojim »pomagalima«. Drugi je Missirolijev, koji je Šulek dobio na posudbu i nije vratio, pa se ni ne nalazi u knjižnici Franjevačkog samostana; za nj ne daje nikakve podatke zašto ga pripisuje Missiroliju (što stručnjak kakav je Brlek, ne odobrava), ali je vjerojatno da je Kuzmić taj rukopis posudio Šuleku upravo sa svojom opaskom da potječe od Missirolija, jer na rukopisu nije bilo napisano ime »nepoznata pisca« toga rukopisa. Da zbrka bude veća još netko je na originalni rukopis u Franjevačkom samostanu u Dubrovniku naknadno napisao: »Giuseppe Missiroli, Ragusa 1775!«, vjerojatno pod utjecajem Šulek-Kuzmićeve neosnovane tvrdnje o Missirolijevu autorstvu.

3. Pod »Pz« na strani XX predgovora svoga *Imenika bilja* kaže Šulek: »Nikola Pizzeli, dubrovački vidar, ostavi nakon sebe dva rukopisa bez naslova: oba su talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski imenik ljekovita bilja, koja se prilično slažu sa onima što jih ima u drugih dalmatinskih ljekarušah. Nigdje nije zabilježeno, tko je te rukopise napisao i kada, nu mislim da je jedan od njih pisan na izmaku prošloga vijeka, a drugi u novije doba; pisani su na 4., svaki ima jedno 60 listovah. *Oba rukopisa posudi mi časni O. I. Kuzmić*. Ovaj rukopis ne spominje Brlek, a nema ga u Franjevačkom samostanu u Dubrovniku.

4. Pod oznakom »Fr«, na strani XIV predgovora »*Imenika bilja*« spominje Šulek *Erbario della spezieria di S. Francesco di Ragusa*. Ni ovaj rukopis ne nalazi se kod Brleka, a ne nalazi se danas ni u knjižnici Franjevačkog samostana Male braće. Šulek ne kaže da je taj rukopis dobio na posudbu, ali ga nabroja među rukopisima koji su mu bili »pomagala«.

Prema svemu daljna upotreba tih rukopisa je nejasna.

Tomu Maretić, poznati urednik *Rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika JAZU* u svojem izvještaju pod naslovom »*Crtime o rječniku naše akademije*« (u Zagrebu, mjeseca maja 1916), koji je ponovno pretiskan u posljednjoj XXIII knjizi rječnika na strani 17, govoreći o različitim zbirkama riječi koje su služile pri obradi Rječnika, kaže ukratko: »Zbirke riječi o kojima se tu govori, ne nalaze se u akademiji među ostalom

rječničkom građom. Kamo su se djele, ja ne znam, ali mislim, da za rječnik nijesu iz njih propala *botanička* imena jer su ona iz dubrovačkih rukopisa ušla u Šulekov »Imenik bilja« (1879), a otud ulaze u rječnik akademije«. I n a drugom mjestu gdje govori o zbirka ili spisima riječi, koje je sabirao ili izpisivao Šulek, kaže Maretić, da se u doba, kad je pisao taj svoj izvještaj NE NALAZI MEĐU OSTALOM RJEČNIČKOM GRADOM U JAZU i da ne zna kamo i kako su nestali. To je bilo maja 1916.

Nastojeći odgonetati, kako i kamo su ti »dubrovački« rukopisi nestali i u opće što se s njima to dogodilo pretražio sam čitavu stručnu književnost. Tako sam naišao na dvije rasprave, koje su na oko izgledale kao znanstvene, a koje bi, ako bi bile vjerodostojne, mogle dati odgovor na gornje pitanje. Radi se o raspravama Hrvoja Tartalje, *zaslušni Franjevci Dubrovnika* (Saopćenja Pliva 10. I 1967, 55—64) i *znameniti farmaceuti u Dubrovniku*. (Spomenica 650-godišnjice ljekarne Male braće u Dubrovniku, Zagreb 1968, strana 77—86). Govoreći o ljekarniku ljekarne Male braće Ivanu Evandelisti Kuzmiću, kaže se u Spomenici ovo: »Kao farmaceut najviše je vremena utrošio na sakupljanje narodnog blaga, bilo da je nabavljao rukopise ili je sakupljao direktno u narodu. To se odnosilo na narodne nazive bilja općenito, a ljekovitog napose, na ljekaruše i lijekove pučke farmacije i djela iz farmakognozije. Tako je samostansku biblioteku obogatio mnogim vrijednim rukopisima, koji još i danas predstavljaju najveću skupinu djela takve vrste. Među njima ima dragocjenih rariteta, koji su poslužili kao temelj za stvaranje naše terminologije bilja. I. Kuzmić je na temelju toga sastavio imenik koji obuhvaća 50 strana folio formata. Kako sam kaže (!), namjera mu je bila da sakupi i izda obsežan, cjelovit imenik biljaka. Međutim, od toga odustaje, jer ga je S. Brusina zamolio da sve što je sakupio i što se nalazilo u samostanskoj biblioteci stavi na raspolaganje B. Šuleku, koji je tada sakupljao građu za svoj poznati Imenik bilja (tiskan u Zagrebu 1879). U ovom se slučaju pokazala nesebičnost I. Kuzmića: on je sav taj materijal i svoj rukopis stavio na raspolaganje B. Šuleku, koji je te podatke koristio i citirao ih u svom klasičnom djelu.«

U »Saopćenjima« farmaceutске tvornice Pliva, kaže se za I. Ev. Kuzmića još točnije:

»... No čini se da ga je najviše zanimalo narodno blago iz pučkoga biljarstva, te je još iz mladosti sakupljao i proučavao ljekaruše, rukopise narodnih naziva biljaka i ostala djela iz farmakognozije. Tako je za samostansku biblioteku sakupio vrlo vrijedne rukopise za izučavanje narodne terminologije, među kojima je rukopis isusovca Ivana Mattei (1714—1791). Taj je rukopis bilja »Erbario italiano-illirico«, a sadržava 45 listova folio formata. U sakupljanju te građe pomagali su mu ljekarnici dubrovački Petar Aquillo i Karlo Buć. Mattei se za sastavljanje toga imenika služio još i nekim starim rukopisima, te spominje jedan koji je pisan još početkom XVII stolecā, a drugi sastavljen po marginalijama sa narodnim nazivima i Mathiolijeva djela koje se nalazi u franjevačkom samostanu u Kreševu. U franjevačkoj biblioteci Male braće nalazila su se još dva rukopisa, koje je ostavio dubrovački vidar Nikola Pizzelli, od kojih je jedan napisan potkraj XVIII stolecā, a drugi nešto kasnije. I to su nazivi bilja i to talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski«.

I. Kuzmić je iz svih tih rukopisa i od onog što je sam sakupio direktno od naroda—sastavio veliki imenik bilja od 50 strana folio formata. Kako sam kaže: »Ja sam se sam bio naumio podati ovom poslu, no druge su me brige i nevolje od toga otklonile.« Tako na zamolbu S. Brusine sve sakupljeno gradivo posuđuje B. Šuleku za izradbu njegova poznata »Imenika bilja« (Zagreb 1879). Svakako je ta nesebičnost jednog naučenjaka vrijedna pažnje i priznanja. To se razabire i iz činjenice da je *dozvolom I. Kuzmića sve te rukopise B. Šulek dao u pohranu biblioteci Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (op. m.). Osim toga je I. Kuzmić 1868. poslao S. Brusini neke vrijedne duplikate iz samostanske knjižnice, koje je ovaj poklonio biblioteci Jugoslavenske akademije (op. m.). Isto je tako prigodom posjeta S. Brusine Dubrovniku I. E. Kuzmić ovom prilikom poklonio mnoge primjerke školjaka. Upoznao je Brusinu sa svojim prijateljem, ljekarnikom Antunom Drobcom i Jakovom Mirionom. J. Mirion je bio posjednik u Bršćini, a bavio se entomologijom i malakologijom. I on je sakupljao primjerke školjaka i posjedovao je zbirku od koje je odvoio neke primjerke i poklonio S. Brusini«.

Istini za volju treba reći, da je u kasnijim svojim izjavama Tartalja mnogo oprezniji. Tako u raspravi *Djelo ljekarnika i prirodoslovaca Dubrovnika* (Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmaciae, veterinae XVII, 2, 1977) na strani 49—50 kad govori o Kuzmiću kaže samo ovo: »...njegova je zasluga što je učestvovao u radu na stvaranju naše nomenklature bilja koju je građu sakupljao Bogoslav Šulek i kasnije objelodanio u svom djelu »Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb 1879.« I u ovom je pogledu... bio nesebičan i sve što je sakupio i sam izradio stavio je na raspolaganje za tu svrhu B. Šuleku...njegova je zasluga što je sakupio... dva rječnika I. M. Matijaševića, 2 rukopisa Pizzelija i ljekarušu iz Kreševa. Ostalu je građu sam sakupio u narodu i izgleda da je namjeravao to tiskati, jer je već posjedovao 50 folija velikog formata. Međutim na nagovor Brusine to predaje Šuleku koji je u okviru Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti spremio ovo djelo. B. Šulek u uvodu svoga imenika bilja u više navrata podcrtava taj rad i značaj toga rada za stvaranje našeg nazivlja bilja.«

Iz ovih tvrdnja Hrvoja Tartalje, koji je u međuvremenu postao ravnatelj Zavoda za povijest matematičkih, prirodoslovnih i medicinskih nauka JAZU, dakle oficijelna i pouzdana osoba, imalo bi slijediti kao prvo, da su Kuzmića »brige i nevolje otklonile« da napiše i izda imenik bilja, dok po Šuleku izgleda da je Kuzmić već bio starac od 80 godina, pa je razumljivo da više nije imao ni snage ni volje da sam izda imenik bilja, već je svoj rukopis na molbu Brusine, koji je očito znao za Kuzmićevo stanje, dao Šuleku — što je dobro učinio, a i Maretić s pravom ističe da je na taj način spašena »dubrovačka terminologija«, jer je cjela ušla u Šulekov *Imenik Bilja* i po tom u akademijin *Rječnik*. Kao drugo imalo bi slijediti da je DOZVOLOM I. KUZMIĆA SVE RUKOPISE, KOJE JE POSREDOVANJEM S. BRUSINE IZ DUBROVNIKA DOBIO, B. ŠULEK DAO U POHRANU BIBLIOTECI JAZU U ZAGREBU. Isto tako je I. KUZMIĆ POSLAO S. BRUSINI NEKE VRIJEDNE DUPLIKATE IZ SAMOSTANSKE KNJIŽNICE, KOJE JE OVAJ POKLONIO BIBLIOTECI JAZU. Što sad? Na čemu smo? Već sam rekao da Maretić tvrdi da

u JAZU tih rukopisa nema, a to se ponavlja godine 1975/76. u Ogledima uz XXIII knjigu Rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika JAZU. I ja sam pretražio, odnosno dao pretražiti svu knjižnicu i arhiv kao i sve inventare JAZU u Zagrebu, ne bi li se ti rukopisi, odnosno kopije našli, ali je pri tom utvrđeno, da ti ili slični rukopisi nikad nisu bili dani knjižnici ili arhivu JAZU, niti su bili pohranjeni na tim mjestima pa nisu nikad ni bili uvedeni u inventar JAZU. Ako je to tako, a ne može biti drugačije, onda je nedvojbeno da su Brusina i Šulek dobili neke rukopise iz franjevačkog samostana u Dubrovniku, ali ih nisu vratili u Dubrovnik. Tko je prvi ustvrdio da su te rukopise i kopije rukopisa Brusina i Šulek dozvolom I. Kuzmića dali u pohranu ili poklonili JAZU u Zagrebu, ne znam. Odakle to Tartalja izrjekom navodi, ne može se zaključiti po njegovom navodu, ali se ipak čini, da nakon Maretičeve tvrdnje da tih rukopisa u JAZU nema, kao i naknadnih pretraživanja koja su ostala bez uspjeha, danas više nema opravdanja tvrditi da su ti rukopisi još danas u JAZU, a iz naše književnosti treba izbaciti sve tvrdnje kao samovoljne, koje idu za tim, da su neki rukopisi ili kopije rukopisa preko Brusine i Šuleka došli u posjed JAZU i da je to učinjeno po želji i dozvolom I. Kuzmića itd., itd. Sve to treba temeljito ispraviti u našoj književnosti, dok se ne dokaže protivno, jer ne smijemo dopustiti da se taj podatak vuče i dalje u našoj književnosti, koja je i onako puna potpuno nepouzdanih, svojevornih, krivih i pogrešnih podataka, koji se pored svega i dalje ne kritički valjaju po našoj književnosti od ne kritičkih pisaca.

Kad sam video što je na stvari s rukopisima iz Dubrovnika, zanimalo me je što se dogodilo i s nekim drugim rukopisima, koje spominje Šulek kao svoja »pomagala«. To su ovi:

1. Rukopis Mate Vodopića koji Šulek spominje na strani XXII predgovora svoga *Imenika bilja* ovim riječima: »Preč. kanonik Mate Vodopić, prije župnik u Gružu, budući vješt biljar, proučio je vrlo marljivo floru južne Dalmacije i skupljajući bilje nastojao je osobitom pomnjom doznati i za ondašnja narodna imena bilja, što mu kao malo komu za rukom pođe, pa mi sve što je sakupio, dobrostivo posuđi. Ova je zbirka riječih osobito znamenita, jer je Vodopić ne samo vješt biljar, nego i hrvatski pisac, te se može u njega uzdati. Njegovim usrdem pođe mi i ovde za rukom iznijeti na vidjelo množinu čistih narodnih, a do sada nigdje neobjavljenih hrvatskih imenah bilja.«

2. Rukopis Mijata Sabljara, koje spominje Šulek na strani XX predgovora *Imenika bilja* ovim riječima: »Mijat Sabljar beše građevni tisućnik u miru, koji je svoj mir i svoju mirovinu plemenito upotrebio skupljanju narodnih znamenitostih i riječih, osobito imenah živine i bilja, kojih je sabrao veliko mnoštvo iz knjigah i po narodu; nu žali bože slabo je dodavao otkud je koja riječ. Sabljar nije bio niti prirodopisac, niti filolog, nego samo prijatelj prirode i hrvatskoga jezika; u tom pogledu slabo ima kod nas premacah, nego budući samo diletant nije dosta kritički postupao, već je samo pobrao sve na što je naišao, najpače u Dalmaciji, Istri i Hrvatskoj. Poradi toga ne možeš se uzdati, da su sve od njega sabrane riječi i njihova znamenovanja tačna, nego budi uvjeren da sam nijedne riječi nije skovao.

3. Rukopis Ilije Sabljara (oca Mijata Sabljara, +1814) pod naslovom »pokazalo različitih imenicah drvetja, trnovah, travkah...« koji Šulek spominje na strani XV predgovora svoga *Imenika bilja* i navodi da se nalazi među rukopisima Mijata Sabljara.

4. Rukopis Petra Bartulovića, koji Šulek spominje na strani XIII predgovora svoga *Imenika bilja* ovim riječima: »Ime od trava talijanski i slovinski i od mnogih naravne kriposti skuplijene od Petra Bertuvichia -Piovichia, kanonika i dekana od katedrale u Makarskoj 1807.« U ovom rukopisu popisano je lijekovito bilje i što se njim liječi. Rukopis se čuva u knjižnici zadarske gimnazije, te sam si nabavio prijepis. Imena bilja su iz starijih dalmatinskih rukopisah izpisane, kako sam pisac u predgovoru kaže. Samo šteta što u mom prepisu mnogo ima pogrešakah. Ovaj zadarski rukopis Bartulovića bio bi za našu bibliografiju važan, ako bi se našao, jer bi se mogao usporediti sa Bartulovićevom knjigom *Razlicite likarie* (Venecija 1799) pa bismo barem saznali što je u tom rukopisu nova ili poboljšana. Dakako da bi u tom slučaju nastalo pitanje zašto se Šulek godine 1879. ne služi jednom tiskanom knjigom iz godine 1799, koju bibliografi smatraju vrlo dobrom, nego prijepisom iz godine 1807, za koji i sam kaže da ima mnogo pogrešaka (ali možda sadrži novo, vrijedno gradivo, koje nam je nepoznato).

5. Rukopis Ivana Danilo, koji Šulek spominje na strani XIV predgovora svoga *Imenika bilja* ovim riječima: »Hrvatski pisac Ivan Danilo u Zadru poslao mi je do 260 imenah raznim vrstam grožđa po Dalmaciji rastućeg i jošte rukopis »Nomi delle erbe italiani e slavi« (20 listovah u maloj 4). Bit će prijepis kakve stare biljaruše; gospodin Danilo dobi ga iz Makarske, ali nije doznao tko ga napisao i kada.«

Ni jedan od ovih rukopisa, odnosno prijepisa, koji su Šuleku pri izradi njegova *Imenika bilja* služili, nisam do danas uspio pronaći, te sa pravom smatram da su izgubljeni. Šulek ih savjesno spominje kao svoja »pomagala« i sigurno ih je valjano iskoristio. I za njih vrijedi ono što Maretić kaže, da je Šulekovim savjesnim radom sastavljen izvrstan imenik bilja (a kao takav on je zaista i danas vrijedan) te je poslužio i za akademijin Riječnik.

Ali ostavimo se suvišnih razmatranja! Ne preostaje nam nego da nastojimo pronaći rukopise i prijepise, koji su služili Šuleku, a dok ih ne nademo, oni će na žalost slovit kao izgubljeni. Ali nadu da te rukopise i prijepise nađemo, ne smijemo nikad napustiti! Nova je nada uskrsla sada kada je pronađena do nedavna zametnuta i nepoznata ostavština Špire Brusine u depou JAZU, pa treba nastojati ovu ostavštinu što prije proučiti. Možda se tu nalaze i rečeni rukopisi!

EINIGE BEMERKUNGEN ÜBER DIE HILFSMITTEL ZU ŠULEK'S:
»NAMENSVERZEICHNIS DER PFLANZEN«

Vladimir BAZALA

Im Vorwort zu seinem erheblichen Werk »imenik bilja« (Namensverzeichnis der Pflanzen) das die Jugoslawische Akademie der Wissenschaften in Zagreb im Jahre 1879. herausgab, führt Bogoslav Šulek sehr ausführlich an die Hilfsmittel

mit denen er sich bei der Bearbeitung des betreffenden Werkes bedient hat, und eine grosse Zahl der Schriftsteller die Bücher unter derselben Aufschrift herausgaben oder in der Handschrift die Pflanzennamen belassen haben. An einigen Stellen erwähnt er den Apotheker des Franziskanerklosters in Dubrovnik, I. E. Kuzmić, der ihm viele Handschriften »geborgt« oder abgetreten hat. Diese Handschriften bestehen heute nicht mehr! Toma Maretić, der bekannte Schriftleiter des *Wörterbuches der kroatischer oder serbischer Sprache der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften*, schreibt ausdrücklich in den »Skizzen zum Wörterbuch unserer Akademie« (1916), dass sich diese Handschriften zwischen den Materialien zum Wörterbuch der Akademie nicht befinden und dass er nicht weiss wie sie verschwanden. Beschreibend das Leben und Wirken von I. E. Kuzmić, erwähnt H. Tartalja in zwei von seine Arbeiten dass Šulek »mit der Erlaubnis I. Kuzmić's alle diese Handschriften der Bibliothek der Jugoslawischen Akademie zu Aufbewahren gab«. Das war der Anlass zu neuer Untersuchung des Arhivs und der Bibliothek der Akademie, aber die Handschriften wurden nicht gefunden.

Zwischen den Hilfsmittel die Šulek anführt befinden sich viele die für unsere Literatur sehr wichtig wären. Für einige kann man annehmen dass sie ausser Šulek (und Kuzmić) niemand in der Hand gehalten hat und dass mit dem Verschwinden dieser handschriften nicht nur viele Handschriften sondern auch viel Material von den lobenswerten Sammler der nationalen Terminologie verloren gegangnen ist. Ausserdem erwähnt Šulek einige Handschriften die sich vielleicht im Franziskanerkloster in Dubrovnik befinden, eber benennt sie anders als sie in den Verzeichnissen von M. Brlek und V. Velnić benannt sind. Zuletzt erwähnt Šulek zum Beispiel, dass er aus dem Gymnasium in Zadar eine Handschrift mit Pflanzennamen von P. Barulović aus dem 1807. bekommen hat, was bedeuten konnte, dass sich der fleissige Barulović noch nach dem Erscheinen seines Buches »Verschiedene Arzneien« im J. 1799. mit dem Sammeln der Arzneien befasst hat und eine Handschrift zusammen gestellt hat, die uns überhaupt nicht bekannt ist.

Alles das gibt uns Anlass weiter die verschollene Handschriften zu suchen, obywar von Tag zu Tag weniger Hoffnung ist, dass sie gefunden werden.

Pavo ŽIVKOVIĆ, Vladimir STOLIĆ i Živojin KOSTIĆ

O zdravstvenim prilikama u srednjovjekovnoj bosanskoj državi je do sada malo pisano. Tom pitanju do sada nije poklonjena onolika pažnja koliko ono po svom značaju zaslužuje. Za to ima više razloga, a jedan od najvećih je svakako oskudica arhivske građe. Dosadašnja arheološka istraživanja gradskih područja u kojima su se u srednjem vijeku pojavljivale epidemije zaraznih bolesti (među njima je i lepra) nedovoljna su da bi se o tom problemu mogao donositi neki konkretniji zaključak. Vrlo malo se zna o lepri, o tretmanu bolesnika, o institucijama u kojima su bolesnici bili smješteni pa i samom načinu sahranjivanja mrtvaca. Svesrtanije sagledavanje ovog problema pa i šire, istorije zdravstvene kulture ondašnjeg stanovništva za navedeni period i državu, uveliko otežava nedostatak arhivskih podataka.

U vrijeme masovne pojave lepree na Balkanu proširila se ona i na teritoriju bosanske države. Najrasprostranjenija je bila u gradskim naseljima i rudarsko-trgovačkim centrima. Podatke o lepri, kad je riječ o teritoriji bosanske države u srednjem vijeku, nalazimo u Dubrovačkom arhivu.

Lepra je u Bosni prodirala mahom iz primorskih gradova, odakle su mnogobrojni trgovci dolazili u naše krajeve sa robom, ostavljajući za sobom prljavštinu na trgovima i ulicama.

Analizom, do sada malo poznatih arhivskih dokumenata o lepri u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, želimo jače da osvjetlimo pojavu ove bolesti. Kroz neke arhivske izvore o toj bolesti (lepra se starosrpski zove »prokaza« namjera nam je da saznamo nešto više i o zdravstvenim prilikama i stepenu zdravstvene kulture domaćeg stanovništva u srednjem vijeku.

Lepra, hronična, infektivna bolest izazvana bacilom (*Mycobacterium leprae*), smatrana je u prošlosti za jednu od najtežih bolesti. Uzročnike joj treba tražiti u lošim stambenim prilikama, ishrani, lošim higijenskim prilikama i drugo. U gradove je nagnuo veliki broj ljudi među kojima su bili najbrojniji siromasi koji za sobom ostavljaju veliku prljavštinu, smeće, razne otpatke hrane na ne popločane ulice. U kišnim danima prljavština se širila po gradu prenoseći svakojake bacile, uzročnike mnogih epidemija, među kojima i lepra.